

je trebalo da napiše više i da ne ostane na polovini, s obzirom na to da je po sopstvenom svedočenju „bio zadužen da ispita i izolira najviše ustaške, domobranske i njemačke oficire, te da sačuva njihove vojne dokumente“.

U poslednjoj hronološkoj celini Mišković je obuhvatio period od završetka Drugog svetskog rata do Brionskog plenuma jula 1966, uključujući i njega. On se u svojim svedočenjima dotakao nekoliko tema, među kojima su agrarna reforma, izdavanje KOS-a iz OZN-e, sukob Jugoslavije sa Informbiroom, rad jugoslovenskog odreda na Sinaju, ranjavanje Kardelja u Moroviću 1961, kao i njegovo postavljenje na mesto načelnika Službe bezbednosti JNA. Mnogo je, međutim, važnije ono što Mišković u svojim svedočenjima nije pomenuo. Kada govori o periodu od 1945. do 1948. on nas ne upoznaje sa radom svoje službe, navodeći pri tome banalne primere rada (bezbednosna provera žena pre stupanja u brak sa oficirima). Takođe, kada govori o periodu sukoba sa Informbiroom, on uopštava stvari iznoseći poznate činjenice, ali čitaocu uskraćuje informacije o tome kako se i na koji način KOS obračunavao sa pristalicama Rezolucije u Armiji. Kao i u prethodnoj celini memoarist je i sada dao niz komentara o karakteru i životu nekolicine rukovodilaca iz vremena socijalističke Jugoslavije, pre svega o Josipu Brozu Titu, Aleksandru Rankoviću, Ivanu Stevi Krajačiću, Franji Tuđmanu i svom bratu Milanu Miškoviću.

Slučaju smene Aleksandra Rankovića i navodnog prisluškivanja Josipa Broza od strane UDB-e posvećen je najveći deo poslednje celine. Pored nekih detalja iz rada tehničke komisije koja je bila zadužena da ispita da li je Tito prisluškivan u svojoj vili, Mišković je priličan prostor posvetio, iznad svega ideološkoj, analizi Rankovićevih političkih stavova, navodeći da je „neovisno o prisluškivanju ili ne, Ranković morao pasti, jer je bio nositelj jedne politike. Jedne politike koja je objektivno bila kočnica daljnjem procesu decentralizacije, spuštanju ovlasti s centra na republike. Jačanju moći republika i demokratizaciji društva u uvjetima kakvi su bili“. O samom mogućem prisluškivanju Mišković istražava na stavu iz 1966, ali je i ovog puta ostao nedorečen – postojale su mogućnosti, ali ne zna da li je Tito prisluškivan.

Indikativan je i sam podnaslov dela knjige u kome Mišković govori o celom „slučaju Ranković“ – *Nikad nisam bio nacionalista*. Zašto taj podnaslov? Da li je njime želeo da opravda svoju ulogu u tom „slučaju“, koji su mnogi

videli kao udar na srpsko rukovodstvo u SKJ? Ako analiziramo sam tekst knjige možemo da zaključimo i to da konstatacija iz podnaslova ne stoji, te da je Mišković pre svega hrvatski nacionalista, pa tek potom komunist.

Na kraju, čini nam se da će čitaoci, ali pre svega istoričari, koji su očekivali iscrpno svedočanstvo čoveka koji je učestvovao u mnogim važnim događajima i procesima i vršio niz veoma značajnih funkcija, ostati razočarani pročitanim. Miškovićev iskaz je nažalost fragmentaran, nedorečen, uopšten, u nekim trenucima opterećen komunističkom ideologijom, a u drugim pak nacionalnom pripadnošću i dnevopolitičkim potrebama. Ostaje nada da će druga knjiga u kojoj bi trebalo da obradi period od Brionskog plenuma do raspada SFRJ biti sadržajnija i „bez kočnica“ koje su u prvoj prilično vidljive.

Marko Miletić

Никола Борковић, *Шта су скривиле? Страдање беба у Клиничко-болничком центру Бања Лука, у мају и јуну 1992*, Бања Лука, Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица, 2019, 341.

Knjiga predstavlja rezultat trogodišnjeg istraživačkog napora istoričara Nikole Borkovića (Banja Luka, 1983), saradnika Republičkog centra za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica, najreferentnije ustanove za istraživanje Odbrambeno-otadžbinskog rata Republike Srpske. Pored Predgovora i Uvoda sadrži sljedeće cjeline: „Situacija u gradu Banjoj Luci i banjolučkom zdravstvu tokom aprila i maja 1992“, „Prva kriza“, „Kupovina postrojenja za proizvodnju kiseonika“, „Druga kriza“, „Stanje u drugim bolnicama“, „Pokušaji pilota V i PVO VSR BiH da ublaže tragediju“, „Pokušaji i apeli da se spriječi tragedija“, „Zaustavljeni konvoj“, „Krajine su prodisale slobodom“, „Kraj krize“, „Zaboravljeni stradalnici“, „Odnos medija i zapadnog javnog mnjenja prema humanitarnoj krizi u Banjoj Luci i Sarajevu“, „Odnos Sarajeva prema krizi u banjolučkom KBC-u“, „Uпотреба i zloupotreba tragedije“, „Memorijalizacija“, „Svjedočanstva majki“, „Zaključak“, „Prilozi“, „Fotografije“. Na kraju se nalaze popis izvora i literature, spisak skraćenica, recenzije akademika dr Dragana Danelišena i prof. dr Gorana Latinovića i indeks imena.

Temom humanitarne krize u Autonomnoj regiji Krajina (ARK) koja je doživjela vrhunac stradanjem 12 novorođenih beba u banjalučkom Kliničko-bolničkom centru (KBC) u periodu od 22. maja do 19. juna 1992. do sada su se bavili gotovo isključivo novinari. Autor se u toku istraživanja oslonio na dokumentaciju Univerzitetsko-kliničkog centra Banja Luka, Javne zdravstvene ustanove Bolnica Gradiška, Arhiv Kola srpskih sestara Banja Luka, Arhiv Republičkog centra za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica, Arhiv Crvenog krsta Republike Srpske, lične zbirke dokumenata, dnevnu štampu, video priloge iz ratnog perioda kao i na izjave učesnika događaja. Pored toga, koristio je i objavljene izvore i literaturu. Autor je istakao činjenicu da se dio relevantne dokumentacije nalazi u posjedu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju u Hagu.

Uvodno razmatranje se bavi opštim prilikama na području Bosne i Hercegovine od donošenja „Akta o reafirmaciji suverenosti Republike Bosne i Hercegovine“ oktobra 1991. od strane muslimanske i hrvatske političke elite u Skupštini BiH do prvih ratnih dejstava i potpunog izolovanja Autonomne regije Krajina do koga je došlo usljed prekida kopnenih veza sa istočnim srpskim područjima i SR Jugoslavijom. Blokada je bila potpuna od 3. juna 1992. kada su obustavljeni letovi na relaciji Banja Luka–Beograd na osnovu rezolucije Savjeta bezbjednosti UN br. 757 od 30. maja iste godine. Autonomna regija Krajina je proglašena 16. septembra 1991. kao dio SFRJ (i federalne jedinice BiH). Obuhvatala je najveći dio srpskog naroda u BiH na prostoru 24 opštine. Naredna poglavlja razmatraju situaciju u samoj Banja Luci koju je ratna psihoza zahvatila početkom aprila 1992. godine. Došlo je do restrikcije električne energije i vode, a opšta privredna aktivnost je spala na 8–10%. Na dan 31. maja u gradu su bile registrovane 13.563 izbjeglice. Prve vijesti o nestašici kiseonika u Kliničko-bolničkom centru otišle su u javnost 20. maja sa pozivom svim privatnim licima koja posjeduju boce sa kiseonikom da ga dostave KBC-u, jer se u tom trenutku u inkubatorima nalazilo pet beba čiji životi su mogli biti ugroženi. Prva beba je preminula 22. maja, a ubrzo nakon toga vijesti o nedostatku kiseonika i ugroženosti beba su dobile prostor u medijima sa obje strane Drine. Prva kriza je okončana 8. juna, posljednjim letom aviona iz SR Jugoslavije prema Banja Luci kada je dostavljeno 120

boca kiseonika i 36 boca azotnog oksidola. Do tada je preminulo osam beba.

Prva kriza u KBC-u je motivisala brojne pojedince i organizacije da reaguju kako bi se dostavila neophodna pomoć ne samo za prijevremeno rođene bebe već i za bolesnike na hroničnoj hemodijalizi, ali i za mnoge druge. Opsežna aktivnost usmjerena na to da se odobri polijetanje aviona sa Batajničkog aerodroma koji je bio natovaren 11. juna potrebnim materijalom, nije davala rezultate. Let je trebalo da odobri Komitet za sankcije SB OUN. Sredinom juna, preminulo je troje bubrežnih bolesnika usljed nemogućnosti pružanja odgovarajuće njege. Dvanaesta beba je preminula 19. juna uprkos odzivu građana i preduzeća koji su dominirali boce sa kiseonikom. Prema određenim ljekarskim procjenama, solidarnost građana je spriječila smrt još nekoliko desetina beba. Takođe, veliku pomoć je ukazala farmaceutska kuća „Hemofarm“ koja je osoblju banjalučkog KBC-a otkrila tehnologiju pravljenja otopine za dijalizu čija je primjena spasila brojne živote. Teško stanje je bilo i u bolnicama u Bosanskoj Gradišci, Skender Vakufu, Doboju i Prijedoru, a na teritoriji RSK u Kninu i Glini. U noći 23/24. juna nekoliko hrvatskih artiljerijskih projektila pogodilo je Kninsku bolnicu pri čemu je naročito stradalo Dječije odjeljenje. U isto vrijeme pripadnici Vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane VSR BiH (Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine) uspjeli su da helikopterima prevezu nekoliko tona medicinskih sredstava čime su donekle zadovoljili potrebe KBC-a dok VSR BiH nije uspostavila kopnenu vezu sa SRJ. Autor je naveo i do sada jedini poznati slučaj dopremanja boca sa kiseonikom od strane pripadnika Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva koji se desio 24. juna.

U pokušajima da se tragedija spriječi upućivana su brojna pisma i apeli OUN, liderima evropskih zemalja i SAD. Generalnom sekretaru OUN obraćali su se predsjednik Državnog komiteta za saradnju sa OUN dr Borisav Jović, predsjednici SRJ Dobrica Ćosić, RSK Goran Hadžić i SR BiH dr Radovan Karadžić. Osim toga, dr Radovan Karadžić se obraćao i liderima SAD, Kine, Rusije, Francuske i premijeru Velike Britanije. Apel MKCK, OUN, Svjetskom savjetu crkava i KEBS-u uputio je i Njegov svetost patrijarh srpski gospodin Pavle. Dvanaest uglednih beogradskih žena su takođe uputile telefaksom apel generalnom sekretaru OUN Butrosu Galiju.

Osim humanitarne pomoći na Batajničkom aerodromu, u Beogradu je bio spreman i konvoj koji je trebalo da dopremi pomoć kopnenim putem. Kako je konvoju bilo onemogućeno da krene, 23. juna je pred zgradom Saveznog izvršnog veća III, u kojoj je bilo sjedište Štaba UNPROFOR-a, održan protestni skup pod nazivom „Ne ubijajte bebe“. Zatraženo je da se omogućí prolaz konvoja pod pratnjom međunarodnih snaga, kao što je to više puta i učinjeno kada je konvoj bio upućen prema Sarajevu. Iako je Specijalni komitet SB OUN za sprovođenje sankcija protiv SRJ 24. juna odobrio sve zatražene prelete sa humanitarnom pomoći za ARK i RSK, bilo je pitanje da li će do njih stvarno i doći. Dva dana kasnije, tokom vojne operacije Koridor-92 došlo je do spajanja jedinica VSR BiH iz Krajine i Posavine u rejonu sela Korenice i Čardak, čime je stvoren koridor prema SRJ. Tako su sve dileme u vezi sa letovima aviona postale nevažne. Operacija Koridor-92 tada je doživljavana kao borba za život cjelokupnog stanovništva ARK i zapadnog dijela RSK. Prvi u nizu konvoja sa tonama neophodnog medicinskog materijala, zajedno sa mašinom za proizvodnju kiseonika, stigao je u Banju Luku tokom noći 2/3. jula.

Dvije cjeline u knjizi su posvećene razmatranju odnosa zapadnoevropskih i sarajevskih medija i javnog mnjenja prema tragediji u Banja Luci. Savez nacionalnih televizija Evrope (Evrovizija), odbijao je sve priloge o ovom događaju koje je ponudila Radio televizija Beograd. Za razliku od njih, organizacija televizijskih mreža Istočne Evrope (Intervizija) informisala je javnost Čehoslovačke, Poljske, Mađarske, Rumunije, Rusije, Bugarske, Sjeverne Koreje i Kube o tragediji. Jedini poznati apel u zapadnom svijetu upućen je od strane Austrijskog pokreta za mir u Beču, koji su činile vanstranačke ličnosti. Postoji usmeno svjedočenje o tome da je jedna kanadska novinarska ekipa posjetila banjalučki KBC. Pažnja većine svjetskih medija na čelu sa onima iz SAD i Zapadne Evrope, bila je usmjerena prema Sarajevu koje je predstavljano kao „novi Staljingrad“. U tome su prednjačili britanski BBC i Skynews i američki CNN i ABC. Sarajevo je bilo i glavna tema međunarodnih humanitarnih organizacija. Pomoć iz svijeta je uspijevala da stigne do Sarajeva. Tako su humanitarne organizacije iz Liona poslale u Sarajevo konvoj pomoći, u pratnji 16 predstavnika informativnih kuća, koji je stigao preko srpske teritorije.

Sarajevsko *Oslobođenje* nije izvještavalo o krizi u KBC-u, iako je u Banja Luci imalo stalnog dopisnika. Nakon smrti novorođenčadi, list je prenosio kako je javnost u Srbiji navodno sve više podijeljena u pogledu ove tragedije unoseći sumnju u samu njenu istinitost. *Oslobođenje* se predstavljalo kao list svih građana BiH, a 1992. godine je proglašeno za list godine u svijetu.

U poslijeratnom periodu, usljed nedostatka pravih istraživačkih radova o ovoj temi, dolazilo je do brojnih pogrešnih tumačenja i zabluda. Takođe, tragedija je zloupotrebljavana u političkim obračunima vlasti i opozicije u SRJ. Učestale su i tvrdnje da je tragedija bila samo dio srpske ratne propagande. Novinar Miloš Vasić je u beogradskom listu *Vreme* od 23. januara 1999. pisao kako je slučaj smrti „13 beba u banjalučkoj bolnici“ bio izmišljen. Haški sud je u presudi Radoslavu Brđaninu, predsjedniku kriznog štaba ARK, na sljedeći način ocijenio tragediju u banjalučkom KBC-u: „Pretno vijeće pridaje veću važnost tome da je tu činjenicu, bez obzira na to da li je bila istinita ili lažna, srpska propagandna mašina iskoristila za huškanje Srba protiv Muslimana“. Muharem Krzić, ratni predsjednik banjalučkog Gradskog odbora SDA, u publikacijama *Zločini nad banjalučkom krajinom '92-'94*, Zenica 1996. i *Svjedočiti zločin i bosno ljublj*, Sarajevo 2003, ne spominje stradanje 12 beba.

Autor se bavi i memorijalizacijom tragedije u banjalučkom KBC-u od njenog dešavanja do najnovijeg vremena. Tragedija je prvi put umjetnički izraz pronašla u pjesmi „Dvanaest zvjezdica“ koju je napisao i komponovao banjalučki rok muzičar Momir Nikić 1992. godine. Pjesma je zajedno sa video spotom s početka 1993. postala jedan od najjačih simboličkih izraza ratne situacije u Banja Luci i Krajini uopšte. Do danas je tema smrti 12 beba dobila i druge oblike memorijalizacije. Majke preminulih beba su 2010. godine osnovale humanitarno udruženje „12 beba“ za pomoć oboljeloj djeci, sa sjedištem u Prijedoru. U Banja Luci je 2013. godine završeno snimanje dokumentarnog filma „Dah života“ autora Snježane Brezo, koji prati životnu priču jedine preživjele bebe iz grupe ugroženih, Marka Medakovića, koji usljed neblagovremenog dobijanja kiseonika ima trajna i velika oštećenja organizma. Prilikom obilježavanja Dana stradanja banjalučkih beba stalno su upućivani pozivi ambasadorima i predstavnicima zemalja koje su bile u Komitetu SB OUN, ali se niko do sada nije odazvao.

Djevojčica Sladana Kobas, u javnosti poznata kao „trinaesta zvjezdica“, životnu bitku je izgubila 2006. što je takođe bila posljedica nedostatka kiseonika u KBC-u juna 1992. godine.

Poglavlje XVI sadrži prekucana svjedočenja 11 majki preminulih beba na ukupno 54 stranice, što knjizi daje posebnu dimenziju i vrijednost. I pored više pokušaja, autor nije uspio da stupi u kontakt sa Zilhom Muricom-Delić koja je posredno saopštila da joj je suviše teško da govori o smrti svoga djeteta. U tekstu se nalaze svjedočenja Dušanke Đukelić, Živke Knežević, Fate Dedić, Željke Tubić, Nađe Puškar, Safete Medić, Dragoslave Jaćimović (tada Marić), Dragice Komljenović, Milene Sandić, Maide Ćuran i Grozde Rauš.

Knjiga Nikole Borkovića predstavlja izraz nastojanja Republičkog centra za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica da se dâ što bolji naučnoistraživački odgovor na ključna pitanja iz perioda nastanka a potom i odbrane Republike Srpske. Generacija mladih istoričara iz Republike Srpske krenula je tim putem kojim će – nadamo se – koračati i u budućnosti, iznoseći pred stručnu i širu javnost vrijedna istoriografska djela.

Nikola Ožegović

Banovi Kraljevine Jugoslavije. Biografski leksikon, urednici prof. dr Momčilo Pavlović, dr Predrag Vajagić, Nebojša Stambolija, Beograd, Institut za savremenu istoriju, Društvo istoričara Srbije „Stojan Novaković“, Društvo nastavnika istorije Bačke Palanke, 2019, 262.

Biografski leksikon Banovi Kraljevine Jugoslavije predstavlja nastavak rada na izradi biografija političke elite Kraljevine Jugoslavije koji je započet projektom *Senatori Kraljevine Jugoslavije. Biografski leksikon*. Uvodna studija naslovljena je *Banovine Kraljevine Jugoslavije 1929–1941*. Prvo poglavlje uvodne studije *Politička situacija u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1921. Vidovdanski ustav* obrađuje različite koncepcije o uređenju nove države, odnose Srba i Hrvata po tom pitanju, a naročito političke prilike koje su dovele do donošenja Vidovdanskog ustava i njegove osnovne karakteristike. Poglavlje *Oblasna samouprava* proučava period od početka 20-ih godina do 1929. koji karakteriše postojanje 33 oblasti kao osnovnih administrativnih jedinica Kraljevine SHS. Autori navode ingerencije koje su oblasti

kao administrativne jedinice imale, strukturu vlasti, njihovu ulogu u Kraljevini ali i političke implikacije vezane za njih. Naročito je istaknut dvostruki karakter oblasti: centralistički oličen u velikom županu postavljenom od strane kralja i samoupravni oličen u oblasnoj skupštini i oblasnom odboru.

Poglavlje *Kriza parlamentarizma i zavođenje diktature kralja Aleksandra I* obrađuje period od sredine 20-ih godina i pojave ozbiljne političke krize u državi manifestovane u nefunkcionalnosti parlamenta, sukobu vlasti i opozicije, tenzijama između Srba i Hrvata, prekomernom mešanju dvora u politički život itd. Autori kao jedan od izvora političke nestabilnosti označavaju Vidovdanski ustav. Kulminacija političke situacije usledila je nakon atentata na Stjepana Radića krajem 1928. i zavođenja lične vladavine kralja Aleksandra I 6. januara 1929. U poglavlju *Podela zemlje na banovine* autori pišu o poreklu ideje o formiranju banovina, kao i glavnim političkim akterima stvaranja istih zakonom iz oktobra 1929. Najvažniji kriterijumi za podelu države na devet banovina, kako autori ističu, bili su saobraćajni i ekonomski. Rasterećivanje centralne vlasti, smanjivanje administracije kao i sprečavanje organizovanja po nacionalnoj osnovi predstavljali su takođe ciljeve ove reforme. Najobimnije i najvažnije poglavlje uvodne studije naslovljeno je *Banovinska samouprava*. Autori banovine definišu kao najviše upravne i samoupravne administrativne jedinice u Kraljevini. Dvojaki karakter banovina poticao je od bana koji je predstavljao državnu vlast i banovinskog veća i odbora koji su imali samoupravni karakter. Struktura banske uprave u osnovi se delila na odeljenja, odseke i odeljke. Autori su dosta pažnje posvetili ingerencijama bana, podbana, banskog veća i banskog odbora, potom finansijama banovine, inspekcijским organima, vezama policijskih organa i vlasti u banovini. Zaključak autora je da je državni centralizam razlog što banovine nikad nisu razvile neophodnu autonomiju. Poslednji deo uvodne studije prikazuje statističke podatke o veroispovesti, poreklu i zanimanju banova. Autori *uvodne* studije su M. Pavlović, P. Vajagić i N. Stambolija.

Glavna celina knjige naslovljena je *Biografije* i sastoji se od biografija 68 ličnosti, banova, podbanova i upravnika grada Beograda. Biografije uobičajeno sadrže: ime i prezime ličnosti, datum i mesto rođenja i smrti, sliku dotičnog, informacije o poreklu i roditeljima, školovanju, angažmanu u Prvom svetskom ratu,